

Preface to Special Section on Popular Culture in Thailand and Beyond

อารัมภกส่วนพิเศษ
ว่าด้วย “วัฒนธรรมสมัยนิยมในประเทศไทยและดินแดนอื่น”

ภูวิน บุญยะเวชชีวิน

Poowin Bunyavejchewin

ussนาริการผู้รับผิดชอบส่วนพิเศษ | Special Section Editor

เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2019 นับเป็นเวลากว่า 12 ปี หลังจากที่ภาพยนตร์รักแห่งสยาม (2007) เข้าฉายในโรงภาพยนตร์เป็นครั้งแรก ความรักโรแมนติกของเด็กหนุ่มวัยเรียน 2 คน สร้างความสั่นสะเทือนที่จุดหมุน (pivot) ของวิถีชีวิตชนชั้นกลางในเมืองหลวง และสัญญาณของความเปลี่ยนแปลงในชาติ แม้นักวิชาการหลายท่านจะตั้งข้อสังเกตว่า ทำายที่สุดแล้ว รักแห่งสยาม ตอกย้ำระบบความเชื่อความหมายของสังคมการเมืองไทย ต่อ “ความรักของชาย-ชาย” ที่เป็น “ความรักอันประเสริฐสุดแต่เป็นไปได้” (ideal but impossible love) ในทำนองเดียวกับความฝันของลัทธิคอมมิวนิสต์ (Communism) ที่ต้องการแสวงหาความเท่าเทียม และชุมชนทางการเมืองอันเป็นอุดมคติ กระนั้น ก็มีอาจปฏิเสธได้ว่า รักแห่งสยาม กลายเป็นแรงบันดาลใจให้คนจำนวนหนึ่งที่มากพอสมควร สามารถ “ตั้งคำถาม” “สงสัย” และ “เลิกที่จะเชื่อ” กลไกของรัฐเชิงอุดมการณ์ที่กำกับตัวตนของพวกเขาและเธอ เมื่อเป็นเช่นนั้น รักแห่งสยาม จึงมิใช่เพียงสื่อบันเทิง หากยังมีหน้าที่ หรือ พลังบางอย่างที่อาจอยู่เหนือเจตนาของผู้ผลิตภาพยนตร์

การประกาศขึ้นทะเบียน รักแห่งสยาม เป็น “ภาพยนตร์สำคัญที่สมควรเป็นมรดกภาพยนตร์ของชาติ” ในปี ค.ศ. 2015 นับเป็น “เด็วหนึ่งขงประวัติศาสตร์” ที่นักวิชาการมีอาจละเลยได้ หากพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่า “ความเป็นเกย์” ถูกระบุทางลบ (negative identification) ให้เป็นคู่ตรงข้ามของ “ความเป็นไทย” (Thainess) แต่กัในช่วงเวลาเดียวกันนี้เองที่มี “ซีรีส์แนวใหม่” ที่เรียกว่า “ซีรีส์วาย” (wai series; y[aoi] series) ปรากฏขึ้นในภูมิทัศน์สื่อ (Thai mediascape) ซึ่งนำเสนอเรื่องราวความรักโรแมนติกระหว่างชายหนุ่ม นอกจากนี้ นับแต่ปี ค.ศ. 2014 เป็นต้นมา จำนวนซีรีส์ที่มี “คู่วาย” เป็นตัวละคร มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ จนสาธารณชนและนักวิชาการบางท่านเข้าใจผิดว่า แนวบันเทิงคดี หรือ แนวสื่อ (genre) ประเภทนี้ เป็นผลิตรกรรขของสังคมการเมืองไทย บ้างก็เหมารวม “สื่อวาย” (wai media) ว่าเป็น ภาพยนตร์/ซีรีส์เกย์ หรือ สื่อ LGBT ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้ คาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง ทั้งนี้ เพราะแท้จริงแล้ว ซีรีส์วายได้รับอิทธิพลจากสื่อที่เรียกว่า “บอยเลิฟ” (Boys Love – BL) ที่มีต้นกำเนิดจากสังคมการเมืองญี่ปุ่น และกลายเป็นลักษณะข้ามชาติ (transnationalism) หรือ อาจกล่าวได้ว่าเป็น “วัฒนธรรมสมัยนิยม” (popular culture) ร่วมในสังคมการเมืองเอเชียตะวันออก

ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ ปรากฏการณ์เหล่านี้ ซึ่งบ่อยครั้งนักวิชาการและผู้มีส่วนต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะ มองว่าเป็นเรื่องทีควรจัดเป็นกิจกรรมในอาณาบริเวณส่วนตัว (private sphere) ย่อมส่งผลกระทบต่อคนในสังคมการเมือง และอาจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของหน่วยต่าง ๆ ที่ตัดข้ามพรมแดนของรัฐชาติ เช่นนี้แล้ว น่าจะเป็นเวลาอันสมควรทีเราจะกลับมาทบทวนปรากฏการณ์ที่ดูเหมือน “ไม่มีสาระ” และอยู่นอกเส้นแบ่งของอาณาบริเวณสาธารณะ (public sphere) นี้สักครั้งหนึ่ง

ในส่วนพิเศษ ว่าด้วย “วัฒนธรรมสมัยนิยมในประเทศไทยและดินแดนอื่น” ของวารสารฉบับนี้ นำเสนอบทความจำนวน 5 เรื่อง โดยเป็นบทความวิจัย 4 เรื่อง และบทวิจารณ์ 1 เรื่อง เริ่มจากประเด็น “ปรากฏการณ์วาย” (y[aoi] phenomenon) ซึ่งนับเป็นปรากฏการณ์ร่วมสมัยที่สำคัญในสังคมการเมืองไทย อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจการขยายตัวอย่างรวดเร็วของ “คู่วาย” ในพื้นที่สื่อไทย ควรจะต้องย้อนกลับไปทบทวนถึงอดีตว่า “ชายรักชาย” ถูกประกอบสร้างอย่างไร ผ่านสื่อบันเทิงของไทยที่มาก่อนหน้า ในเรื่องนี้ คงไม่มีนักวิชาการท่านใด ซึ่งสันตทัศน์มีไปกว่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปริญทร์ นาคสิงห์ อดีตหัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยท่านให้เกียรติเสนอข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับ ความเหมือนและความแตกต่างของ “ภาพยนตร์เกย์” กับ “ซีรีส์วาย” ผ่านบทวิจารณ์พิเศษ ซึ่งเป็นการสะท้อนข้อค้นพบจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของท่าน

ถัดจากบทวิจารณ์พิเศษ คือ บทความของ ณัฐธนันท์ ศุขอุงทอง และภูวรินทร์ บุญยะเวชชีวิน ซึ่งเสนอข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับกระแสนิยมซีรีส์วาย ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลสถิติ ตามด้วย บทความของ วิรุทธพจน์เสถียรกุล และจิราพร พรประภา ว่าด้วย คุณค่าของ “มังงะ” (manga) หรือ “การ์ตูนญี่ปุ่น” (Japanese comics) ซึ่งเป็นสินค้าวัฒนธรรมสมัยนิยม (popular culture product) จากต่างแดนที่ถูกหลอมรวมจนเป็นส่วนหนึ่งที่มีอาจแยกขาดจากวัฒนธรรมวัยรุ่นไทย (Thai youth culture) โดยการหยั่งรากลึกของการ์ตูนญี่ปุ่นประเภทต่าง ๆ รวมถึง “การ์ตูนบอยเลิฟ” (BL manga) หรือ “การ์ตูนวาย” (y[aoi] manga) ยังเป็นเงื่อนไข (condition) สำคัญยิ่งที่ทำให้การทะยานขึ้นของซีรีส์วาย ในพื้นที่สื่อไทยเป็นไปได้

ด้วยนัยสำคัญของ “วัฒนธรรมสมัยนิยมญี่ปุ่น” ที่มีต่อวัฒนธรรมสมัยนิยมและความบันเทิงมวลชน (mass entertainment) ในประเทศไทยและดินแดนอื่นทั่วโลก การทำความเข้าใจว่า การ์ตูนญี่ปุ่น ซึ่งเป็น “ตัวแทน” ของสินค้าทางวัฒนธรรมญี่ปุ่น ถูกศึกษาและอธิบายอย่างไรในโลกวิชาการจึงสำคัญและจำเป็น นอกจากนี้ การทาบถึงความเชื่อมโยงของสินค้าดังกล่าว กับ ภาคธุรกิจและตลาด ก็เป็นมิติที่มีอาจมองข้ามได้ โดยประเด็นนี้ จะถูกทบทวนในบทความของ Jiraporn Phornprapha และ Weerayuth Podsatiangool ซึ่งต้องการทบทวนแนวเข้าสู่การศึกษา (approach) การ์ตูนญี่ปุ่น ที่ก้าวข้ามกำแพงไปสู่เขตแดน (terrain) ใหม่ทางวิชาการ

ถึงแม้ว่าความบันเทิงประจำ หรือ วัฒนธรรมสมัยนิยม ควรเป็นเรื่องที่เก็บไว้ในอาณาบริเวณส่วนตัว หากสมาทานหลักเสรีนิยม (liberalism) ว่าด้วย “การแยกอาณาบริเวณส่วนตัวจากสาธารณะ” (public-private distinction) ทว่าในโลกความเป็นจริง สื่อบันเทิงมวลชน มิเคยปราศจากความเป็นการเมือง ทั้งนี้ เนื่องจาก ปฏิบัติการทางสังคมใด ๆ ล้วนเกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจของสังคมการเมืองนั้น ประเด็นการเมือง เช่น ชาตินิยม คตินิยมเชื้อชาติ (racism) และความเกลียดกลัวต่างชาติ (xenophobia) ล้วนหมุนรอบภูมิทัศน์สื่อในทุกประเทศ การที่กล่าวไปนี้ สะท้อนอย่างเห็นจริงผ่านการรับภาพ “ลิซ่า แบล็กพิงก์” (Lisa BLACKPINK) ในสังคมออนไลน์เกาหลี ซึ่งนำเสนอโดยบทความของ Kamon Butsaban

“วัฒนธรรมสมัยนิยมในประเทศไทยและดินแดนอื่น” ชี้ให้เห็นว่า โลกาภิวัตน์ (globalization) มิใช่กระบวนการทางเดียว เช่นเดียวกับการรับเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้าสู่สังคมการเมือง ที่มีเคยทำให้ความเป็นไทยตกเป็นเหยื่อและแปดเปื้อน การให้คุณค่าเชิงลบกับ “ความเป็นอื่น” จากภายนอกที่ถูกสร้าง ไม่ว่าจะ เป็น “ชายรักชาย” “เกย์” หรือ “การ์ตูน” ล้วนเป็นผลของคตินิยมอนุรักษ์ (conservatism) ที่ล้นเกิน ซึ่งเชื่อใน “ความเป็นเนื้อเดียวกันที่ไม่จริง” (monolithic) และ “ลักษณะสถิตที่ไม่จริง” (static) ของสังคมการเมืองไทย มาถึงจุดนี้ หากอ่านบทความในส่วนพิเศษของวารสารฉบับนี้ ก็สมควรที่ผู้อ่านจะกลับมาใคร่ครวญอารัมภบทอีกครั้งหนึ่ง